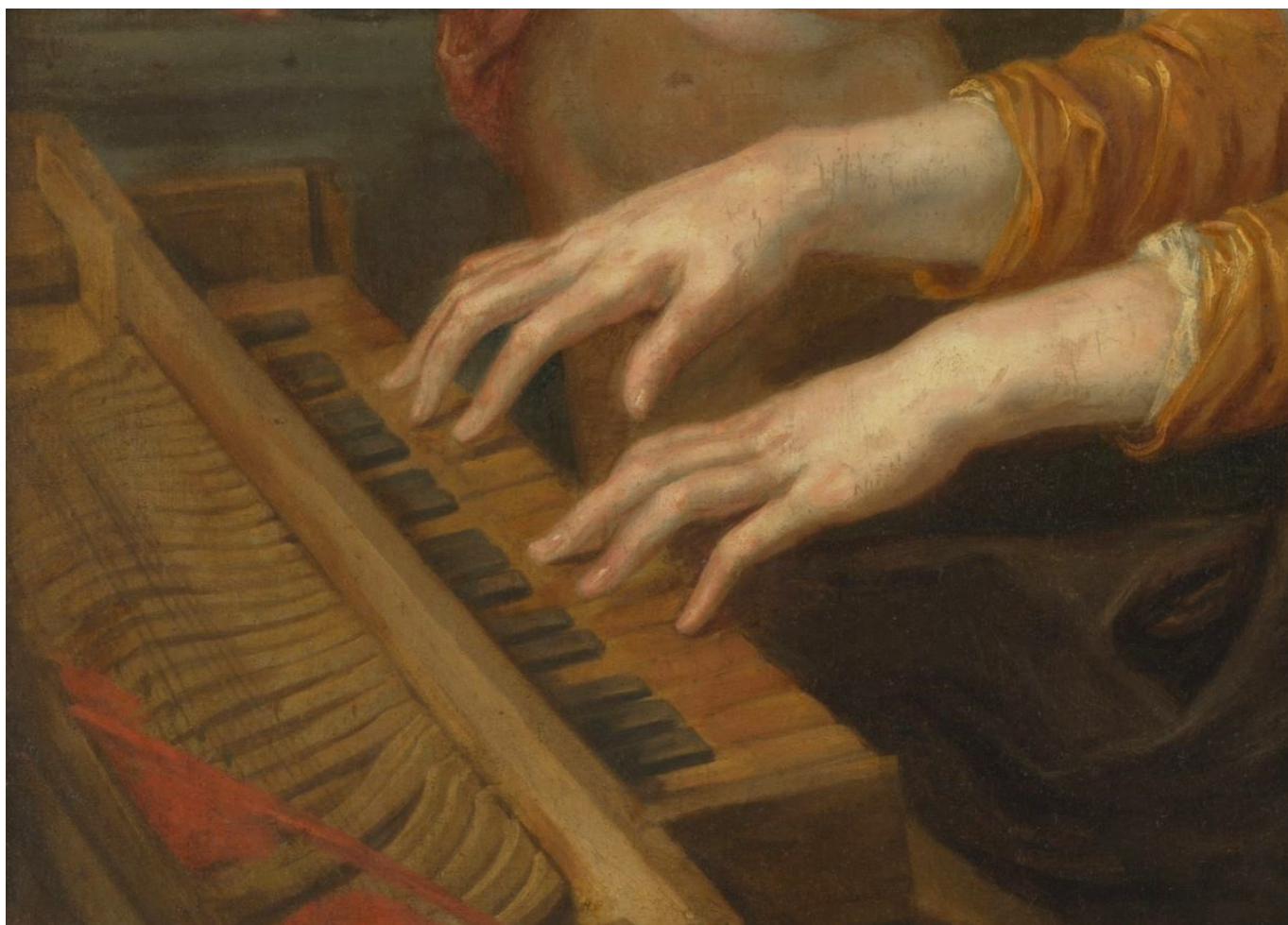

У гармонії з небесами

ДЖЕЙМС МАКМІЛЛАН

27 СЕРПНЯ 2025

У тексті, виголошеному як доповідь у храмі святого Мартіна в Сендфорді та скорочено опублікованому в часописі «The Tablet» 11 жовтня 2008 року, шотландський композитор Джеймс Макміллан говорить про віру й музику — мистецтво, яке не тільки пов'язує нас із сакральним, а й показує, як залишатися людиною у світі, що втрачає людяність.

Абрагам ван Діпенбек, «Свята Цецилія» (фрагмент), XVII століття

Про релігію в сучасній культурі точиться чимало дискусій. Коли йдеться, наприклад, про християнство в публічному просторі, розмови зосереджуються переважно на політиці, науці, освіті. А от глибинну й виняткову здатність мистецтва формувати колективні уявлення й спрямовувати розвиток цивілізації часто недооцінюють. Мене вражає присвята в «Листі до митців» (1999) папи Йоана Павла II: «Тим, хто з захопленою відданістю шукає нових об'явлень краси, щоб через творчість скласти їх у дар світові». Щиросердість і щедрість духу таких творців показують, що мистецтво — це міст, який зцілить рану розколу, завдану культурними війнами сьогодення.

У десятому параграфі покійний папа пише: «Справжнє мистецтво, навіть позарелігійне, тісно споріднене зі світом віри, і навіть у ситуації, коли культура й Церква дуже далекі одна від одної, воно залишається своєрідним мостом до релігійного досвіду. Прагнучи прекрасного плоду уяви, що зростає понад буденністю, мистецтво за природою є зверненням до таїнства. Навіть коли митці досліджують найтемніші глибини душі чи найбентежніші прояви зла, вони по-своєму озвучують універсальне прагнення до спокути».

Багато світських митців просто відмахнуться від цієї думки: мовляв, вона позбавлена сенсу й рації. Та у випадку музики здається, що істинний, пуповинний зв'язок із сакральним таки існує. Століттями музиканти виявлялися повитухами віри, долучаючись своїми дарами до історичного завдання — надихати вірян у прославі Бога.

Сучасність принесла розрив у спільній праці композитора й Церкви. Із сучасністю прийшла також криза в самій естетиці серйозної музики. Ми свідки відчуження між живим композитором і ширшою культурою.

Першим, хто завважив цю проблему й зачепив її у своїх текстах, був німецький філософ і музикознавець Теодор Адорно. Попри тісний зв'язок із марксистським аналізом культури й суспільства, Адорно зумів відрефлексувати духовний вимір нашої сучасної скрути. Він зазначав, що колонізаторська сила масової культури стає непоборною через здатність заповнювати вакуум, утворений «духовним розчаруванням» Заходу й поступовим занепадом релігійної культури та ідей. Головна думка дослідника полягає в тому, що «культурна індустрія» глобального капіталізму — система, де розваги нерозривно пов'язані з отриманням надприбутку, а не з тим, що можна було би назвати людським добробутом, — полонила популярну музику. На думку Адорно, популярна музика масової індустрії поверхова; своєю передбачуваністю, клішованістю й одноманітністю вона цілковито запаморочує бездумних споживачів, які купують її неймовірними об'ємами.

Життя без уважного й усвідомленого слухання серйозної музики — це життя зубожіле. Людський досвід бідніє без усвідомлення музики, а відтак бідніє й суспільство.

У книжці «Музика й розум» психіатр Ентоні Сторр висловлює сміливі тези про те, чим велика музика здатна збагатити наш досвід. Він припускає, що контакт із абстрактними конструкціями музики надає нашим почуттям структури, плавності й упорядкованості. Безпосередньо та глибоко звертаючись до людської психіки, музика може стати трансформаційною силою для людського життя в усіх його фізичних, інтелектуальних і духовних вимірах.

Істинність цієї думки відчувала не одна культурна традиція. Мислителі від Піфагора до Т. С. Еліота знали, що життя без уважного й усвідомленого слухання серйозної музики — це життя зубожіле. Людський досвід бідніє без усвідомлення музики, а відтак бідніє й суспільство. Це видно повсюди й повсякчас. Та навіть у нашому «пострелігійному» світському суспільстві найбільш агностично й скептично налаштовані меломани іноді не здатні пояснити вплив музики на своє життя, не вдаючись до духовної термінології. Багато людей і надалі проголошує музику найдуховнішим із мистецтв. Можна почути про те, як від дотику музики змінюються настрої, погляди, сприйняття світу, ба навіть долі.

Серйозне, відкрите й активне слухання (необхідне, наприклад, для класики) можна вважати подібним до споглядання, медитації чи навіть молитви — у тому сенсі, що воно вимагає часу. Складні, масштабні форми серйозної музики розгортають наративи в часі з ваговитістю, якої не можна квапити. Ми приносимо в жертву музиці посутню частину себе самих. Виконавці ми, композитори чи слухачі — ми мусимо віддати дрібку себе, дрібку свого коштовного часу. Музика натомість дає нам проблиск чогось із-поза матеріалізму чи сучасних цінностей. До цього шотландський єзуїт Джон Макдак додав би: «Музика — це, мабуть, найближчий людський аналог до таїнства прямого й дієвого зв'язку із благодаттю». Тобто музика як явище пов'язана з діянням Бога, адже вона зачіпає щось глибинне в душі й вивільняє божественну силу.

Безмежне візіонерство композиторів крізь віки скеровує нас до того, щоб усвідомити себе чимось більшим, ніж ми є. Ось чому поціновувачі музики називають її найдуховнішим мистецтвом. Стереотипи щодо тріумфу зневіри в нашій культурі призвели до певних хибних уявлень про зв'язок модерності й сакрального з класичною музикою. Та інколи проблема полягає не лише в хибних уявленнях — часом ідеться про перекручення й упередження.

Видатні постаті модернізму попереднього століття були по-своєму глибоко релігійними чоловіками й жінками. Ігор Стравінський, залюблений як у своє православне коріння, так і в католицизм, із яким зустрівся на Заході, був настільки ж консерватором у вірі, наскільки революціонером у музиці. Арнольд Шенберг був містиком, який після Голокосту повернувся до юдаїзму й серйозно розмірковував про духовний зв'язок між музикою і тишею. Мабуть, саме тому Джон Кейдж вирішив навчатися в нього (первісною назвою Кейджевої композиції «4'33» була «Silent Prayer» — «Мовчазна молитва»). Олів'є Мессіан був знаним католиком, і кожну ноту його унікального внеску в музику формували глибока релігійність і літургійна практика.

**Дехто сказав би навіть, що найбільш відважна,
радикальна та контркультурна позиція, на яку сьогодні
може стати творча особистість, — це прослава вічної
духовності.**

Перелік сучасніших композиторів, яким властивий потужний релігійний резонанс, охоплює ціле постшостаковичівське покоління з-за колишньої «залізної завіси»: Генрик Гурецький, Арво Пярт, Гія Канчелі, Валентин Сильвестров, Альфред Шнітке, Софія Губайдуліна, Галина Уствольська. Тим часом у нашій країні, після Бенджаміна Брітона, з'явилися Джонатан Гарві, Джон Тавенер та багато інших. Для сучасної музики релігія виявилася не яловим явищем, а живим натхненням рушієм, який обіцяє чимало відкриттів у майбутньому. Можна навіть стверджувати, що будь-яка дискусія про основні напрямки сучасної музики була б неповною без серйозної рефлексії над духовними цінностями, вірою та релігійними практиками її творців.

Це дуже підтримує такого композитора, як я, що черпає натхнення з глибоких джерел християнської літургії та теології. Я використав це літургійне розуміння у своїх творах, зокрема в нещодавніх «Страстях за Йоаном» та «Семи останніх словах із Хреста». Так само воно стало важливим стимулом у суто інструментальних композиціях, таких, як «Veni, Veni Emmanuel» — перкусійному концерті, що відтворює своєрідну мандрівку від Адвенту до Великодня, — а також у майже завершеному Третьому фортепіанному концерті, яким я прагну відродити практику музичних роздумів над розарієм.

Багато хто з недовірою сприймає християнські наміри та схильності. Як же нам тоді ставитися

до європейської мистецької спадщини, глибоко вкоріненої в християнській вірі та традиції? Чи справді палкі релігійні почуття Жоскена, Палестріни, Баха, Гайдна, Моцарта, Шуберта та Брукнера тепер варто оцінювати лише із заплученою музейною відстороненістю? Чи можемо ми сприймати їхні твори тільки крізь призму сучасної та постмодерної естетики, відкидаючи початкові «позамузичні» мотиви як нібито примітивні інстинкти віджилої чутливості? Коли так, то зарозумілість і невігластво секуляризму справді перемогли, адже для секулярного проєкту вкрай важливо, щоб нашу християнську спадщину розглядали крізь призму об'єктивної сепарації, де твір можна оцінювати, не беручи до уваги історичних, філософських чи релігійних чинників, що його сформували. Це дозволяє культурним елітам поховати нашу релігійну спадщину в надрах історії, сплундрувавши її могилу знеціненням усіх прекрасних реліквій.

Однак, незважаючи на свідоме забуття одних та агресивні маневри інших, релігійні митці й надалі будуть необхідними для людського процвітання. Дехто сказав би навіть, що найбільш відважна, радикальна та контркультурна позиція, на яку сьогодні може стати творча особистість, — це прослава вічної духовності. Ресакралізація цього світу проявилася через неуславлений, несвідомий і неусвідомлений проєкт модернізму в музиці.

І хоча модернізм приніс із собою ще й осквернення людського духу, ми мусимо прорватися крізь туман сучасної банальності, щоб відновити ідею сакрального, в якій живе справжня й повна свобода. Без цього наші життя втратять сенс. Я вірю, що нині божественна іскра Всевишнього запалює музичну уяву так само, як завжди, нагадуючи нам, що означає лишатися людиною у дедалі більш дегуманізованому світі.

З англійської переклала Катерина Рудик.

ДЖЕЙМС МАКМІЛЛАН

27 СЕРПНЯ 2025

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**